

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK AZ 1894—5-İK ÉVI KÖZÉPISKOLAI ÉRTEŚÍTŐKBEN.

A múlt iskolai évről kiadott Értesítőkben feltűnően kevés nemcsak az irodalomtörténeti, hanem a más szakbeli értekezés is; oka az, hogy az értekezés helyén a millennium alkalmából legtöbb iskola a saját történetét közli. Némelyik egypár százados múltra tekinthet vissza s nagy vidéknek sokáig egyetlen forrása volt a műveltség terjesztésére; politikai állapotaink is nyomot hagytak fejlődésükben, s így némelyikök érdekés kor- és művelődéstörténeti adatokkal járulhat nemzeti történetünkhöz is. De bennünket közelebbről csak azok az adatok érdekelnek, melyek irodalmunk történetével, egyes tudósok és költők tanári vagy tanulói pályájával függnek össze. Ilyen szempontból, egy kis tarlózás végett, még visszatérünk rájuk; ezúttal, mint a múlt években, csupán a magyar irodalomtörténeti értekezéseket foglaljuk össze.

1. *Ányos Pál.* (A bpesti IV. ker. közs. főreálisk. 3—63. lp.) Irta *Gellért Jenő.* Mióta Bacsányi János kiadta Ányos életrajzát és költeményeit (Magyar Minerva 1798.), azóta egész Ányos-irodalom támadt, tagadhatatlan bizonyságául a költő rokonszenves, de rejtélyes egyénisége és művei iránt máig sem szűnő érdeklődésnek. A kinek sikerült egy-két levelét vagy néhány kiadatlan költeményét felkutatnia, sietett ezeket felhasználni a költő jellemzéséhez, és egyben megkísérteni a homályban hagyott részek magyarázatát. Toldy, Greguss, Jámbor Pál, Károly Gy. H., Endrődi, Koltai, Széchy, Csaplár stb. foglalkoztak vele több-kevesebb részletezéssel; de még sem mondhatjuk, hogy akár élete folyása s egyéni jelleme biztosan volna megrajzolva, akár művei felől egyező volna a kritika véleménye. Gellértet épen ez a bizonytalanság serkenti, hogy szeretett költőjét nagyobb, s előnyösebb világításba állítsa, mert némely kedvezőtlenül jellemző adat szinte átment az irodalomtörténeti köztudatba. Többé-kevésbé sikerülten czáfolgatja az Ányosra homályt vető adatokat, de biztos adatok híján ő is csak újabb kombinációkba ereszkedik. Elveti pl. Endrődinek azt a családi hagyományon alapuló adatát, hogy Ányost sértett hiúsága vitte kolostorba, s ábrándos természetében és tanárai rábeszélésében keresi az igazabb okot. De a kettő nincs ellentétben.

Tanárai korábbi ösztönzésének talán épen akkor lett foganatja, mikor hiúságában megsértődve, a valakinek már tetszeni vágyó ifjú melancholikus lemondással megy oda, a honnét aztán nincs többé ereje magát kiszakítania. Ne feledjük, hogy 16 éves gyermekifjúról van szó, kit nem elvek, hanem pillanatnyi hangulatok vezetnek, s jó birtokú nemes család sarjáról, kiben a hiúság mellett a büszke daczosság is dolgozhatott. De honnét tudja a szerző, hogy a fiatal Ányos »csakhamar beleéltte magát új helyzetébe,« s hogy »rokonszenvet érzett sorsüldözött s életúnt klastromtársaival!« Ez ismét merő combinatio. Több valószínűséggel bizonyítgatja a költő halála okait, elhárítva róla azt a gyanút, mintha »nemtelen élvezeteknek lett volna áldozatává.« A két határpont közé eső életadatokat röviden s elég jól összeállítja, rokonszenves képet festvén Ányosról; kár, hogy adatainak forrását csak itt-ott említi, mert így biztos adat és combinatio összeolvadnak. Az értekezés további folyamán külön fejezetekben szól a költő leveleiről, bánatos dalairól, ódairól, érzékeny gondolatairól, elegyes verseiről és töredékeiről, vallásos énekeiről s végül prózai munkáiról. A korabeli írók, (főkép a francziások), a politikai és társadalmi viszonyok befolyását kellően, s az egyes műveket is találóan méltatja; de a dolgozatnak inkább egyes lapjai jók, az egésznek szerkezete szétfolyó, sok benne az ismétlés, mintha dilettans munka volna. A mit az elégiáról és világfájdalomról ír, nagyon iskolás ráma (melyhez sok szó férne!) a költő műveinek megítéléséhez, annak bizonyítására, hogy Ányos *fájdalma csak egyéni* s hogy »elégiát a szó szoros értelmében nem írt, hanem *elegikus színezetű bánatos dalokat.*« Mintha biz az kisebbitené becsét! Ányos bizonynyal nem azzal a szándékkal ült le, hogy épen *elégiát* írjon, hanem hogy *költeményt*, s a mit írt, az jó; annál jobb, mert benne valóban érzett, egyéni fájdalma nyilatkozik meg. Az talán csak tollhiba egy helyt (9. lp.) hogy a *francziás* iskola »az előadás tömörségére törekedett az érthetőség rovására.« Nyilván az első classicistákat érti! Stílusában meg rendszeresen ismétlődnek az ilyen latinismuskok: *felszólítá, küldené* el, *vállalná* el (13. lp.) kérvén *öt*, *segítené*, — *közölné, lenne* szíves (14. lp.) stb.

2. *Kazinczy viszonya Kisfaludy Károlylyal.* (A rimaszombati egyes. prot. főgymn. 3—25. lp.) Irta Szathmáry József. Az intézet múlt évi Értesítőjében ugyanő Kazinczyról és a nyelvújításról írt. A szerző jegyzete szerint mindkét dolgozat egy készülő nagyobb tanulmánynak része; de ha a többi rész is ilyen, nem igen fogja előbbre vinni tudásunkat. A múlt és jelen századi irodalmi magánkörök vázlatos ismertetése után azt a viszonyt fejtegeti, mely Kazinczy és Kisfaludy Károly közt volt: hogy Kisfaludy, írói pályája elején, a mestertől kért és vett utasításokat a nyelv dolgában, majd hogy az Aurora megindításakor elválik irányuk, Kazinczy az Igaz *Hebejét* pártolja, sőt a szerkesztő halála után folytatni is szándékozik vállalatát, mert az *Aurora* magyar romanticismusa nagyon ínye ellen van, ezért mindjobban el is hidegül egymástól a két vezér, az ifjabb nemzedék Kisfaludyt vallja már fejéül, tisztelettel adóz Kazinczynak, de irányt már csak Kisfaludytól vesz; az 1828-iki találkozáskor kibékülnek, s Kazinczy az Aurora két utolsó

kötetbe sokat ír stb. Mindezek rég ismert dolgok, a minthogy a szerzőnek nincsenek is sem új adatai sem a tárgyalásban új szempontjai. Adatait mind az eddig kiadott gyűjteményekből, sőt ezeket is sokszor másodkézből veszi; ezért aztán nem is lát elég tisztán. Félreérti pl. Kazinczy Gábornak egy nyilatkozatát (7. lp.), melylyel ez Kazinczy Fer. szavait commentálja; Kisfaludy Sándorról azt mondja, hogy »korának egyik legönzőbb írója volt, kinek fájt, hogyha mellette valaki mást is írónak neveztek« (10. lp.), pedig csak szenvedélyes volt: szeretetében és gyűlöletében, írói sikereire méltán büszke, másokéira bizonyos fokig — mondjuk — irigy is, de akkora superlativusra talán még sem szolgált rá. Stettner pedig mint Fenyérit a Hebe, mint Zádort az Aurora hivei közé számítja. A neveket egyébkint is szörnyű következetlenül írja: Kazinczy és Kazinczi, Bártfay és Bártfai, Vörösmarthy és Vörösmarti stb. minden lapon váltogatják egymást. Kovacsóczy (az *Aspasia* szerkesztőjének) nevét pedig, ismételve: Kavasoczinak írja. Szakembertől csak megvárhatnók hogy ilyenek iránt legyen érzéke!

3. *Virág és Horatius.* (A kisújszállási ev. ref. főgymn. 1—56. l.) Irta Szeremlei Barna. A múlt évi irodalomtörténeti értekezések közt a legtöbbet érő tanulmány. Három részre oszlik: az *általános részben* Virágnak saját nyilatkozataival bizonyítja, hogy mennyire szerette, bámulta Horatius; azután e rokonszenv forrását kutatva, párhuzamba állítja a két költő egyéniségét, életviszonyait, találó vonásokkal jelölven meg a különbségeket; majd költészetük egyező s különböző vonásait vizsgálja, hogy Horatius eszmevilága mikép hatott Virágra; a különbségek mellett is sok volt benne, a mi követésre csábította Virágot, de leginkább hatott rá a költői nyelv bája, a kifejezések tökéletessége, a forma és tartalom művészi összehangzása. Kimutatja, hogy V. e hatás alatt is önálló költő maradt, s nem lett utánzója vagy magyar képmása a római költőnek, mert V. tágabb körű (költeményeinek jó részére már a tárgynál fogva sem lehetett hatással Horatius), mert ecclctikusan jár el (csak a lelkével rokón elemeket kölcsönzi át), s mert lángoló hazafiságával a nemzeti Génius szolgálatában áll. Ezután *részletező egybevetések* cz. alatt közelebbről vizsgálja a kölcsönzéseket: 1. az egész költemények átdolgozását, 2. a részleges kölcsönvételeket, 3. az egyes képek, gondolatok, fordulatok, motívumok átvételét, feldolgozását, változatait stb. E párhuzamos helyek nagy szorgalommal és tárgyismerettel vannak összeállítva, melyek alapján a szerző kimutatja, hogy Virág még annyira sem utánzója Horatiusnak, mint ez a görög költőknek; az egykorúaktól kapott »magyar Horatius« nevezet tehát nem gáncs, hanem dicsősége forrását jelzi. A függelékben még annak kimutatásával foglalkozik, mikép hatott Horatius (kivált *Ars poeticájával*) Virágnak poetikai és aesthetikai elméletére. Az egész tanulmány komoly tudással és becsvágygyal készült. Az általános résznek minden tételével nem értünk egyet, de összehasonlító irodalomtörténetünknek mindenesetre jó szolgálatot tenne a szerző, ha e nagyérdékű egybevetéseket Virág összes vagy válogatott költeményeinek egy magyarázatos kiadásában (pl. a *Jeles írók iskolai tárában*) értékesítené s hozzáférhetőbbé tenné.

4. *Berzsenyi mint drámairó.* (A nagyszebeni áll. főgymn. 3—23. lap.) Irta dr. *Boros Gábor*. Berzsenyiről szólva Toldy után minden irodalomtörténeti kézikönyv megemlékezik arról, hogy Döbrentei felszólítására szintén szándékozott valamiféle drámát írni az erdélyi első pályázatra; de a töredékben maradt kísérletet csak kevesen látták (van, a ki nagy sajnálkozva elveszettnek is jelzi) és olvasták, mert sok egyéb kiadatlan régiség közt az Akadémia kéziratárában van eltemetve. Bármily csekély e töredék, melynek Toldy Döbrentei közlése után *Kupa támadása* címet adott, mindenesetre érdekes, mint a nagy ódaköltő kísérlete. Boros bevezetésül ismerteti a drámai pályázatot, Berzsenyi készülődéseit, tájékozatlanságát a tárgyválasztásban és dramaturgiában (Kazinczytól és Döbrenteitől kér útbaigazítást), aztán bő (14 lapra terjedő) kivonatban és nagyobb idézetekkel mutatja be a töredéket. Mindössze egy-két jelenet mondható élénkebbnek, de különben csekély jelentőségű kísérlet, melyből a cselekvény fejlődésére sem lehet következtetni, mert, mint egy Kazinczyhoz 1816-ban írt kiadatlan leveléből kitűnik, terv nélkül fogott a darab írásához, s kétszeri kísérlet után kedvét veszítve, abba is hagyta. Bár az értekezés megjelenése óta a költő életrajzában Váczy is lapokon át foglalkozik Berzsenyi kísérletével, Boros dolgozatának már csak az idézetek miatt is megmarad érdekessége.

5. *A gyermeki szeretet Petőfi költésében.* (A szatmári kir. kati. főgymn. 3—32. lp.) Irta *Ruprecht Alajos*. Ugyanaz, ki az előző évi Értesítőben figyelemre méltó dolgozatot közölt Arany *Toldi*-jának »szív és jellemképző vonásairól«. A mostani kevesebb értékű; a cím után azt várnók, hogy Petőfi költészetéből összeállítja a szüleihez való gyengéd viszonyát, rámutat arra az odaadó, rajongó szeretetre s áldozatkész ragaszkodásra, mely szinte páratlanul áll költészetünkben, s mely idealismusával — egy ifjúsági olvasmányban — igen alkalmas lett volna rokon érzelmek keltésére. Az a módszer, melyet a szerző követ, hogy az életrajz reális adataiból fejti ki ez érzelmek csiréit, ahhoz, hogy tudományos legyen, nagyon hézagos s jellemzésében nem elég mélyre tekintő; ifjúsági olvasmányban a fejtegetésnek melegebbnek, lelkesebbnek kellett volna lenni s erre a célra jobb lett volna az előbbi módszer: a költemények ismertetése, melyhez csak felvilágosító jegyzetekül járultak volna az életrajz *válogatott* adatai. Egy pár hibás helyet is föl kell jegyeznünk. Mindjárt az első lapon nagyon zavaros az a hely, midőn elmondja, hogy Petőfi atyja Maglódon ismerkedett meg anyjával, hol ez a tanítónál szolgált. »Ez (t. i. a tanító) hivatalából történt elbocsáttatása után a szegény Máriát (t. i. Petőfi anyját) szélnek eresztette, de csakhamar alkalmazást kapott (már t. i. a tanító) Martiny Mihály akkor maglódi, később kiskőrösi luth. lelkésznel, a ki Petőfi Sándort keresztelte is. A két fiatal ember között nem jött létre mindjárt a kölcsönös benső vonzalom . . . . de Aszódon újra összetalálkoztak, megszerették egymást, s össze is keltek!« A két fiatal ember alatt az előző mondat után csak a tanítót és papot lehet érteni, a mondat folytatásából pedig kitűnik, hogy a szerző Petőfi atyját és anyját érti!! Alább (22. lap), azt mondja: »költőnkre a legnagyobb ellensége sem foghatja rá, hogy nagyon

jól tudott volna bánni a pénzzel, s ezt »*Gazdálkodási nézeteim*« cz. költeményével bizonyítja, hol a szerző szerint »valóságos programmot ad a pénznek becseről s felhasználási módjáról, s azt veti hozzá végezetül: »az ilyen könnyűvérű felfogást rendszeren az optimismus táplálja, hogy ha a pénz elfogy, majd lesz helyette más.« Milyen félreértése a költeménynek s mily téves megítélése a költőnek, ki épen ellenkezőleg, ha vagyongyűjtő szenvedélyt nem árult is el, nagyon okosan és szépen tudott a pénzzel bánni; nem »könnyűvérűség,« hanem a fiúi gyengéd szeretet hiúsága az, hogy maga készebb nélkülözni, csak hogy elszegényedett szüleit segítse s megmutassa nekik, hogy ime mégis ember lett belőle. Petőfi életrajza, költeményei, egész jelleme annyira ismeretesek, hogy ilyen botlásokat (egy pár frázisban is lappang még néhány!) csak az követhet el, ki nem eléggé jártas a Petőfi-irodalomban.

B. F.

La Hongrie littéraire et scientifique. Par J. Kont. professeur agrégé au collège Rollin, docteur de l'université de Budapest. Paris, Ernest Leroux, éditeur. 1896.

A magyar irodalomtörténet barátai kellemes meglepetéssel, sőt örömmel fogják kezökbe venni e könyvet, mely az első teljes magyar irodalomtörténet francia nyelven s elég tisztes terjedelemben, mintegy ötfélszáz lapon tárgyalja irodalmunk fejlődését s ismerteti a magyar tudományos élet mozgalmait és állapotát. Habár a mű hazánkfiától való, a kinek neve nem ismeretlen a magyar közönség előtt, az ember akaratlanul is azzal a gondolattal veszi kezébe és olvassa e könyvet, hogy ime tehát a francziák így vélekednek felőlünk, vagy legalább így fognak vélekedni, a hogy e könyv tanítja őket, mivel ránk vonatkozó ismereteiknek ez lesz ezentúl a fő és hiteles forrása. Ha a könyvet azon szempontból tekintjük, hogy a francia közönségnek is módjában lesz most már egy keze ügyében fekvő, s a mellett részletes és komoly felvilágosításokat tartalmazó műből tájékozódni a magyar irodalom felől: a mű megírását érdemes és tiszteletreméltó vállalkozásnak kell tekintenünk. A könyv tényleg sok jóakarattal és jó igyekezettel van írva. Irodalmunk történetéből, különösen az újabb idők eseményeit részletesen és kimerítően ismerteti, a magyar tudományos élet mozgalmairól s az ennek körében folyó tevékenységről oly tájékoztató képet ad, hogy a magyar olvasónak egész megnyugvással kell gondolni a felfogás és megítélés azon átalakulására, melyet ez adatoknak tudomásul vétele a francia közönségnél okvetetlen elő fog idézni. A magyar olvasó szinte nem zárkozhatik el bizonyos nemzeti büszkeségtől annak meggondolására, hogy a nálunk e század eleje óta folyó lázas munkásság s az elért eredmények és vívmányok föltétlenül méltánylást és elismerést fognak találni e könyv adatai nyomán azon nagy nemzetnél is, a mely azokról eddig alapos tudomással alig birhatott s melynek a saját viszonyai álláspontján fogalma sem lehetett azon akadályokról és küzdelmekről, melyeken a nemzeti ügynek a föld ezen, nekik minden esetre félre eső zugában, át kellett mennie. Ez akadályoknak, az idegen kormányzat gáncsoskodásainak és elnyomó intézkedéseinek az igazsághoz hű feltüntetése egyik fő érdemét teszi a műnek.

Mindez még sokkal nagyobb érdekű lehetett volna, ha a szerző határozottabban francia álláspontra helyezkedik; ha sikerült volna neki valóban egy francia szemével és felfogásával látni a dolgokat. A szerzőnek, úgy látszik, csakugyan ez is lebegett a szeme előtt s ő könyvét nem úgy akarja tekintetni, mint egy magyar író francia munkáját, hanem mintha valóban francia volna az, ki a magyar irodalom történetét itt megírja; ő magát a francziákhoz számítja s per »notre drame,« »notre littérature« stb. említi folyton a francziát. Ez állásponton azonban a magyar viszonyoknak bizonyos eredetibb és önállóbb felfogására lett volna szükség, olyanra, a minővel egy valóban sajnáparti ember tekintheti és ítélheti meg ezeket. Ez sokkal inkább megfelelt volna mind a francia közönség igényeinek, mind a magyar olvasó követelményeinek. Sajnálattal kell azonban konstatálnunk, hogy Kont erre nem képes. Nem hogy a francia ember felfogásával és szempontjából tekinené tárgyat, de még saját önálló felfogása sincs arról. Könyve egyszerűen a közkeletű magyar felfogásnak a visszhangja, sőt több — azaz hogy kevesebb ennél: legnagyobb részben fordítása a magyar kézikönyveknek. Az a várakozás, a mivel a könyvet kezünkbe vesszük, hogy t. i. »lássuk tehát, egy francia mikép ítél meg bennünket,« teljesen kielégítetlen marad; ilyesminek nyoma sincs a Kont művében.

Ez természetesen az egész könyvnek értékét jelentékenyen leszálítja. Ehhez aztán hozzá járulnak még egyéb fogyatkozások, melyek meglehetősen lehangoló hatásuak, úgy hogy az olvasás végén igen vegyes érzelmekkel válunk meg a könyvtől. Legfőleg arra gondolunk vigasztalásul, hogy habár nem ítelték is meg irodalmunkat oly nagyszerű álláspontról, mint pl. Taine az angolokét, de annyi mindenesetre történt, hogy ezentúl lesz a francziák kezében is egy könyv, mely nagyban és egészben elég hű képet ad irodalmi és tudományos állapotainkról.

S ebben jólélekkel meg is lehetne nyugodni, ha a »kép hűsége,« melyet a könyv a magyar viszonyokról ad, csakugyan olyan kifogástalan volna a részletekben is, mint »nagyban és egészben.« De fájdalom ezt sem lehet elmondani a könyvről, melynek az alaposság épen nem tartozik erényei közé. Nem is lehet érteni, hogy magyar író, a kinek habár Párisban lakik, mégis csak rendelkezésére állnak a források és segéd-eszközök, hogy követhet el ilyen, mint látszik, bizonyos ambícióval készült könyvben ennyi kisebb nagyobb botlást. Mind nem is győzné az ember felsorolni, egy néhány álljon itt mutatóul.

Komáromi Csipkés György bibliáját így nevezi: »bible de Comorn.« Szemere sonettejeiről az akkori lelkes bírálók bombasztikus magasztalását, hogy t. i. »ezek élni fognak mindaddig, míg a magyar nyelv él« minden kritika nélkül utána mondja, sőt még tóditja is azt mondván: »Tous les Magyars les savent par coeur,« (!) A Peleskei nótáriusról, melynek színre alkalmazója szerinte Eugène¹ Gaal, ezt a Tissot-ra emlé-

¹ Ilyen — mondjuk: sajtóhiba — több is van a könyvben, pl. a Rodostóban meghalt Rákóczyt Györgynek nevezi, Sylvester magyar nyelvtanának megjelenése évét 1559-re teszi 1539 helyett. Toldi estéje neki Toldi estéye s Kazinczy Bácsmegeyi leveleit így írja francziául: Les lettres de Bácskai.

keztető mondást találjuk a könyvben: »il s' amuse encore aujourd'hui les paysans, qui viennent dans les villes au moment des foires.« A Fanni hagyományairól azt a rég megczáfolt mesét táalja fel, hogy Fanni nem más, mint ama bizonyos Markovics grófné, s az ifju maga Kármán. S mindezt csak azért, hogy elmondhassa, hogy Kármán is itt a saját maga élményeit írta meg, mint Göthe Wertherben. Ellenben, hogy milyen személyes élményeken alapszik pl. Arany Bolond Istókja, arról mit sem szól. A Bánk bán alakjairól szólván megjegyzi, hogy az elégtelenségnek maga az alkotmány jogot ad a fegyveres fölkelésre, ha előjogaik megsértettek. Már t. i. az 1222-ben kelt arany bulla híres cikkét érti itt, csak hogy erre Peturék 1213-ban nem hivatkozhattak. Eger ostroma szerinte »siège illustré par la mort héroïque de Dobó.«

A hibás értesülésekbe általában minden lépten nyomon belebotlik az olvasó. Sok helyt meg is látszik, hogy a szerzőt mi vezette félre, t. i. hogy restelt utána járni a dolognak s megelégedett azzal, hogy a kézikönyvek előadására támaszkodott. Pl. Czuczor Botondjának tartalma egy különben jeles és igen elterjedt kézi könyvben úgy van elmondva, hogy Alkides és Bődölény szereplése nem világos. Épen ilyen nem világosan találjuk aztán a dolgot Kontrnál is. Ilyenféle okokból eredtek a következő botlások is. Kemény Zsigmond szerzőnk szerint az Özvegy és leányában »nous raconte la destinée tragique de la famille de Mikes, qui sauve au mépris du danger Sarah Tarnóczy, une puritaine poursuivie à cause de sa foi.« Jókai pedig a Régi jó táblalabrákban »deroule le triste tableau, parfois comique, de l'administration et de la justice hongroises avant 1848.« Világos, hogy a szerző egyik könyvet sem látta s ez utóbbiról azt hiszi, hogy az valami Eötvös-féle satyra a megyei közigazgatásról. Ugyanígy jár Vajda János Találkozások cz. kötetményével. Ezt ugyanis úgy mutatja be, mint a magyar prózának egyik jeles termékét. Majd máshol a Toldi szerelmét ismertetvén, azt beszéli, hogy a vitézi torna, a melyben Toldi Tar Lőrincz gyanánt viv, Budán történik s Rozgonyi és Piroska oda utaznak.

Az is mesesik rajta, hogy vakon utána ír néha igen különös véleményeket. Pl. Petőfiről azt mondja, hogy »sa mort prématurée est un bonheur pour sa renommée.« Itt ott úgy látszik, mintha a magyar íróknak valami német ismertetése is szolgált volna neki forrásul, sőt hogy néha magyar műveknek, csak a német fordításai voltak előtte. Erre mutat az, hogy pl. a Buda halála-beli Gyöngyvért ilyen néven említi: Perlinde, de sőt a fokost fogasnak mondja. Bizonyos némettség lólába általában sok helyt kilóg e francia könyvből. A szerző a hol csak teheti, nem mulasztja el felhozni, mintegy szentesítést, a németek ítéletét magyar művek vagy intézmények felől. Pl. hogy Vischer az Ember tragédiáját »eine gewaltige Geistesthat-«nak nyilvánította; meg hogy a budapesti tanárképzővel kapcsolatos gyakorló iskola még a német paedagogusok dicséretét is kiérdemelte. Ilyen furcsaság még az is, hogy az egyetemi magántanárokat privatdocenteknek nevezi, a tandíjat Collegien-geldernek, Petőfi dalait liedeknek. Hogy minek kell ennek így lenni egy francia könyvben, azt nehéz elképzelni.

A hibás értesüléseken kívül némely mulasztást is vehetni a szerzőnek szemére. A magyar irodalomtörténetnek vannak bizonyos francia vonatkozásai. Ezekről azt képzelem az ember, hogy egy francziák számára írott könyvben jól pointezve ki kellene emeltetniök. A szerzőnek volt is némi ilyen törekvése. Így pl. a francia eszmék hatása a múlt század végén sikerülten és helyesen van tárgyalva, Apáczainak cartesianus volta jól ki van tüntetve, az akadémia által lefordított külföldi írók közt a francziák gondosan felsorolva stb. De viszont sok francia vonatkozás egészen mellőzve van, a mi pedig kétségkívül csak emelte volna a könyvnek érdekességét azon közönség előtt, a melynek szánva van. Így fel lehetett volna említeni a »bon rey Aimeric« magyar királyról szóló provençei troubadour dalt, Szenczi Molnár Albertnél a Goudimeil-féle dallamokat, Rontó Pálnál a Benyovszky madagascari dolgait stb. Egy ilyen magyar-francia adat különben szintén hibás a könyvben. Azt írja ugyanis Kont, hogy a Descartes-féle philosophiát Régis-Pierre Sylvanus vitte be a debreczeni iskolába. Ez adat valószínűleg a Molnár Aladár könyvéből való (A közokt. tört.), de azóta kimutatták, hogy az ott említett Sylvanus nem más, mint Martinus Sylvanus azaz Szilágyi Tönkö Márton 16. századbeli debreczeni tanár, kinek 1572-ben megjelent »Philosophia ad usum scholarum applicata« cz. művével vitézett be a cartesianismus Debreczenbe. A francia Régis-Pierre Sylvanushoz pedig semmi köze sincs a dolognak.

Stb. stb. Mindent összevéve azt lehet a könyvről elmondani, hogy az jóra való, s bizonyos tekintetben sikerült, de szerény igényű vállalkozás, melyet nagy mértékkel mérni nem lehet. Annyi haszna mindenestre meglesz, hogy a felszines és curiosumokra vadászó tárczairók mesterségét elrontja s lehetetlenné teszi Franciaországban a magyarokról szóló kalandos elbeszéléseket és leírásokat. Ez magában szintén érdem, s talán nem is kívánt a szerző többet elérni. Ebbeli érdemét szíves készséggel elismerhetni, annyival inkább, mert a felsorolt (s felsorolatlanul hagyott) hibák és tévedések úgy sem érintik a dolgok lényegét.

KORDA IMRE.

AD VOCEM.

Pelbárt. Ilosvai Selymes Péterrel ilyenformán lehetne verselnem:

Jóllehet nagy sokat szoltunk Pelbártról,
Kit igazán szedtünk össze Pelbártról,
Míg bévebben szólnánk az nagy Pelbártról
Csak rövideden most szóljunk Pelbártról.

A mit a P. élete és munkái 30. lapján írtam, hogy őt »méltán számíthatjuk a reformáció előtt élt reformátorok közé«, — sok szóra adott alkalmat. Legközelebb Concilia rivallt rám érte a Pomerium sövénye mögül (Kath. Szemle. 1896. évf. 159. l.), mondván: »lassan azzal a prozelitáskodással a protestantizmus javára visszafelé a multba!«

Majd azt hittem, hogy valamely phonograph zeng a multból vagyis 1880-ból. (*Uj M. Sion 380. l.*) Mivel azonban a phonograph újabb találmány, ennek a zengő számszámának talán nem *ph*-val, hanem *pl*-lel kezdődik a neve.

A mi a »prozelitáskodást« illeti, magyarul csak azt felelhetem rá, hogy nem vagyok én »a tévő.« Ha ez nagyon vulgaris és ennél valami emphatikusabb, középkori felelet kívántatik, abban az esetben a *Carmina burana* következő stropháját is aláírhatom:

Sciat deus, sciant dei,
Non sum reus hujus rei.
Sciant dii, sciat deus,
Hujus rei non sum reus.

Lelkiismeretemre s írói rangomra nézve, mivel ez is feszegettetik, csak azt mondhatom, hogy az elsővel rendben s békében vagyok, a rangoskodás pedig mindenemmel ellenkezik. De ellenkezik a Matkó-Sámbárkodás is, azért nem folytatom. Csak azokat kérem, a kik netalán még ezután is szívesek lesznek velem, amaz egy pár szó miatt ily kitüntető hangon nyájaskodni: méltóztassanak tudomásul venni Pelbárt, Sexagesima vasárnapi IV. beszédének következő helyét is:

Ecclesia tam pretiosam existimavit praedicationem, quod ab ejus officio exercendi interdixit mulieres etiam doctas et sanctas; prohibet etiam laicis omnibus cujuscunque dignitatis et ordinis existant, ut patet per concilium *de Consecratione dist. IIII. cap. Mulier*, — quo ad primum, et *de haereticis cap. Sicut in uno*. quoad secundum, ac pluribus aliis locis decretalibus. Obligavit autem praelatos curam animarum habentes ut de praedicatione sollicitam curam habeant, vel per se vel per alios facienda; *de officio iud. ord. — cap. Inter caetera*. — Quare haec? nisi quia sine praedicatione maximum fieret salutis detrimentum, plusquam sine auditione Missae. Si enim populus staret XXX. annis absque missarum celebratione et aliis consiliis populus staret totidem annis absque praedicatione; licet utrumque esset nocivum, tamen caeteris paribus experientia teste incomparabiliter majus detrimentum sentirent animae in moribus et fide absque auditione verbi Dei quam absque Missae auditione. Propterea ecclesia ad praedicationem audiendam admittit etiam excommunicatos et interdictos, quos tamen non admittit ad Missam, *de sententia excomm. c. Responso et c. Episcopus nullum* etc. Denique ecclesia tantum appretiat et existimat utilitatem praedicationis quod praefert Missae.

Sz. Á.

